

RONALD WARDHAUGH

prevele TEA VIDOVIĆ, MILENA OSTOJIĆ, BILJANA LALIĆ

Planiranje jezika¹

Knjiga o jeziku u društvu bi trebala reći nešto o bezbrojnim pokušajima koji su stvoreni da se promjene raznolike pojedinosti jezika, ili pojedinog jezika, ili nekih aspekata kako to funkcionira u društvu. Takve promjene su obično opisane kao povod planiranja jezika. Prema Weinsteinu (1980.:56), “Planiranje jezika je od vlade priznat, dugotrajan, podupiran i svjestan napor za promjenom jezične funkcije u društvu u svrhu rješavanja komunikacijskih problema.”. Može uključivati određive izvore, složeno donošenje odluka, prijenos od različitih funkcija do različitih jezika ili raznolikost jezika u društvu te obvezu vrijednih izvora. Kao što ćemo vidjeti, planiranje jezika može uzeti raznolikost formi i proizvesti mnogo različitih vrsta rezultata.

Također ćemo vidjeti kako je jezično planiranje postalo dijelom moderne gradnje naroda zbog primjetnog trenda u modernom svijetu koji nastoji jezik i narod učiniti sinonimima. Deutsch (1968) je dokumentirao strahovito povećanje u Europi zadnjih tisuću godina u što bi on nazvao “punokrvnim narodnim jezicima”. Ovih je nabrojio šest u 950 n.e.: latinski, grčki, hebrejski, arapski, anglosaksonski (tj. staroengleski) i crkvenoslavenski. Do 1250. taj se broj povećao na sedamnaest, broj koji je ostao prilično stabilan do početka 19. stoljeća s, naravno, promjenama u izvornim jezicima, kao što su hebrejski, arapski, nisko njemački, katalonski i norveški koji su bili potopljeni ili su postali neaktivni, a jezici poput engleskog, nizozemskog, poljskog, mađarskog i turskog zamjenili su ih na popisu. U devetnaestom stoljeću totalni broj “punokrvnih” narodnih jezika povećao se na trideset. Prema Deutschu, pokazalo se daljnje povećanje na pedeset tri do 1937., i otad se dalje povećava. Svaka “nova” zemlja željela je svoj jezik, i jezik je postao osnovni izraz nacionalnog osjećaja, kao što vidimo u primjerima poput finskog, velškog, norveškog, rumunjskog, bugarskog, ukrajinskog, irskog, bretonskog, baskijskog, gruzijskog i hebrejskog. Posljedično, vlade su morale razviti plan kako promovirati određene jezike, a ponekad ih zapriječiti

>>

113

RONALD WARDHAUGH
Planiranje jezika

DISKREPANCIJA
SIJEČANJ 2008.
SVEZAK 9 | 13 BROJ

¹ Tekst koji ovdje predstavljamo djelomični je prijevod 15. poglavlja trećeg izdanja knjige *An Introduction to Sociolinguistics* autora Ronalda Wardhaugha, u izdanju Blackwella, 1998. (str. 346-370).

ili vratiti na nižu razinu, i zahtjev za jezičnim pravom koji je često jedan od prvih zahtjeva stvorenih od nepovezane manjine gotovo svuda u svijetu.

Neki osnovni zaključci

» Planiranje jezika je pokušaj namjernog miješanja u jezik ili neke njegove raznolikosti. Taj pokušaj se može fokusirati ili na njegov status s osvrtom na drugi jezik ili raznolikost, ili na njegov početni uvjet s pogledom da se promijeni taj uvjet, ili na oba s obzirom da nisu međusobno isključivi. Prvi fokus rezultira u planiranju statusa; a drugi u planiranju korpusa.

Planiranje statusa mijenja funkciju jezika ili raznolikost jezika i prava onih koji ih koriste. Na primjer, kada se govornicima jezika manjine uskrati pravo na korištenje toga jezika u obrazovanju djece, njihov jezik nema nikakvog statusa. Alternativno, kada vlada proglasi da odsada dva jezika radije nego jedan on njih sam mogu biti službeno prepoznati u svim funkcijama, novo prepoznati jezik dobiva status. Sam status je relativan koncept; može biti usavršen ili reduciran po stupnjevima, kao što inače jest. Dokle god su jezici i njihove raznolikosti zbrinute, promjene statusa su približno uvijek vrlo spore, ponekad aktivno poricane, i često ostavljaju jako diferencirane osjećaje. Čak i relativno male promjene ili prijedlozi za promjenom mogu proizvesti takve efekte, kojih su stanovnici mnogih zemalja, npr. Norveška, Belgija, Kanada i Indija, savršeno svjesni.

Planiranje korpusa teži razvitku raznolikosti jezika ili samom jeziku, obično da ga se standardizira, to jest, osigura u značenjima za služenje bilo koje moguće jezične funkcije u društvu. Posljedično, planiranje jezika može uključivati takve sadržaje kao što su razvoj pravopisa, novi izvori vokabulara, rječnici, i literatura, zajedno s namjernom kultivacijom novih upotreba kako bi jezik mogao proširiti svoju uporabu u područja kao što su vlada, obrazovanje i trgovina. Korpusno planiranje je bilo osobito važno u zemljama kao što su Indonezija, Izrael, Finska, Indija, Pakistan i Papua Nova Gvineja. Ova dva tipa planiranja se često javljaju zajedno radi mnogih odluka u planiranju koje uključuju neke kombinacije promjena u statusu s unutarnjim promjenama. Kako se razvija jedan poseban jezik u Papui Novoj Gvineji, tako su svi drugi jezici dotaknuti, bez obzira jesu li ili ne ti efekti službeno prepoznati. Tada također moramo primijetiti da samo planiranje može ili biti namjerno ili se može nastaviti donekle slučajno, čak i nehotično, kako bi njegovi rezul-

114

RONALD WARDHAUGH
Planiranje jezika

DISKREPANCIJA
SIJEČANJ 2008.
SVEZAK 9 | 13 BROJ

tati mogli biti promišljeno određeni ili uopće ne kao što je namjeravano. Iako je moguće prepoznati većinu relevantnih parametara, planiranje jezika je još uvijek predaleko od toga da bude bilo kakva vrsta egzaktne znanosti.

Cobarrubias (1983) je opisao četiri tipične ideologije koje mogu motivirati stvarno donošenje odluka u planiranju jezika u pojedinačnom društvu: to su lingvistička asimilacija, lingvistički pluralizam, vernakularizacija i internacionalizam. Jezična asimilacija je uvjerenje da svatko, bez obzira na podrijetlo, treba naučiti dominantan jezik u društvu. Primjere je lako pronaći. Francuska je primijenila ovo pravilo na raznolike ljude unutar svojih granica. Sjedinjene Države također su primijenile ovo pravilo interno na imigrante i eksterno na posjede, Guam, gdje je čamoro jezik bio ugušen do 1973., i na Filipinima, gdje su predavanja u školama trebala biti izvođena na engleskom u periodu kada su Sjedinjene Države vladale tim područjem; slična asimilacijska ideologija prevladala je u Puerto Ricu do 1940-ih. Lingvistička asimilacija je korištena posvuda i u raznolikim formama, npr. pravilo helenizacije Makedonaca u Grčkoj te rusifikacija u bivšem Sovjetskom Savezu.

Lingvistički pluralizam, priznanje više od jednog jezika, također ima raznolike forme. Može biti baziran ili teritorijalno ili individualno, ili može postojati kombinacija ova dvaju čimbenika. Može biti potpun ili nepotpun, kako bi svi ili samo neki aspekti života bili vođeni na više nego jednom jeziku u društvu. Primjeri su zemlje poput Belgije, Kanade, Singapura, Južne Afrike i Švicarske. Vernakularizacija je uspostavljanje ili elaboracija urođeničkih jezika i njihovo preuzimanje kao službenih jezika, npr. bahasa indonezijski u Indoneziji; tok pisin u Papui Novoj Gvineji; hebrejski u Izraelu; tagalog (ili pilipino) na Filipinima; i kečua u Peruu.

Internacionalizacija je preuzimanje neurođeničkih jezika šire komunikacije ili kao službenih jezika ili u svrhu edukacije ili trgovine, npr. engleski u Singapuru, Indiji, Filipinima i Papui Novoj Gvineji. Jezici koji su najviše internacionalizirani u ovome smislu su engleski i francuski, no engleski mnogo više nego francuski (Francuska trenutno nastoji razviti *La Francophonie*, organizaciju koja bi promicala francuski u svijetu). Engleski zahtijeva govornike svuda u svijetu i često je smatran prijatnijom mnogim lokalnim jezicima. Phillipson (1995) govori protiv tog "lingvističkog imperijalizma" i Parakrama (1995) također inzistira na tome da nema ničeg "neutralnog" u širenju engleskog. Oni prvi bi se odupirali širenju, a potonji žele "dehegemonizirati" engleski koji se proteže "proširenjem standarda koji uključuje

<<

115

RONALD WARDHAUGH
Planiranje jezika

DISKREPANCIJA
SIJEČANJ 2008.
SVEZAK 9 | 13 BROJ

needukacijsku uporabu (u govoru i pisanju) u svrhu reduciranja jezične diskriminacije” (str. 42).

Kao rezultat planirane odluke, jezik može postići jednu od raznolikosti statusa (Kloss, 1968). Jezik može biti prepoznat kao duhovno službeni jezik, kao francuski u Francuskoj ili engleski u Ujedinjenom Kraljevstvu i Sjedinjenim Državama. Ova činjenica nužno ne znači da status mora biti ustavno prepoznat i priznat; on može biti stvar dugotrajne prakse, kao što je s engleskim u dva prije navedena slučaja. Dva ili više jezika mogu dijeliti službeni status u nekim zemljama, npr. engleski i francuski u Kanadi i Kamerunu; francuski i flamanski u Belgiji; francuski, njemački, talijanski i rumanč (iako jezik ima vrlo malo govornika i zapravo je samo “narodni” jezik) u Švicarskoj; engleski i afrikaans u Južnoj Africi; i engleski, malajski, tamilski i kineski u Singapuru, iako u ovom slučaju malajski ima dodatni “narodno-jezični” status.

Jezik također može imati službeni status, a samo regionalnu osnovu, npr. igbo, joruba i hausa u Nigeriji; njemački u Belgiji; i marathi u Maharashtri, u Indiji. Jezik može biti “uzvišen” jezik uz pomankanje službenog statusa, ali korišten od raznih autoriteta u specifične svrhe, npr. mnogi jezici u Kanadi, španjolski u Novom Meksiku i raznim drugim dijelovima Sjedinjenih Država. Tolerirani jezik je onaj koji nije niti uzvišen, ali nije ni izopćen ili ograničen, npr. baskijski u Francuskoj, mnogi imigrantski jezici u zapadnoj Europi, i amerindijanski jezici u Sjevernoj Americi. Konačno, obeshrabljeni ili izopćeni jezici su oni protiv kojih postoje službene sankcije i restrikcije, npr. baskijski u ranim godinama Francovog režima u Španjolskoj; škotski gaelski nakon ustanka 1745.; makedonski u Grčkoj; donedavno mnogi imigrantski i urođenički jezici u područjima poput Sjeverne Amerike i Australije, naročito u školama za djecu; i normansko francusko narječje Kanalskih otoka za vrijeme njemačke okupacije u II. svjetskom ratu. Kurdski je danas na veliko proganjan iz Turske. Jezik se ne može koristiti za pisanje bilo čega, ali od 1991. može biti korišten u govoru i pjevanju!

Odluke u planiranju će očito igrati vrlo veliku ulogu u određivanju što se događa bilo kojem manjinskom jeziku ili jeziku unutar naroda (Cobarrubias, 1983:71-73). One mogu rezultirati promišljenim pokušajima istrebljivanja takvih jezika, kao što je Franco pokušao eliminirati baskijski iz Španjolske izopćivši ga iz javnog života. Službeno zanemarivanje može rezultirati izumiranjem manjinskih jezika ukoliko se ništa ne poduzima da ih se zadrži

>>

116

RONALD WARDHAUGH
Planiranje jezika

DISKREPANCIJA
SIJEČANJ 2008.
SVEZAK 9 | 13 BROJ

živima. Ovo je bila sudbina mnogih amerindijanskih jezika i vjerojatno će biti sudbina mnogih drugih. U Francuskoj je baskijski zanemarivan; dok je u Španjolskoj zbiljski izopćen. Jedna zanimljiva posljedica je da je nekoć bilo više govornika baskijskog u Francuskoj nego Španjolskoj, a sada je situacija obrnuta. Umjesto zanemarivanja mogao bi postojati nivo tolerancije, pa ukoliko zajednica manjinskog jezika želi zadržati jezik živim, dopušteno joj je da to učini na vlastiti trošak. Vijeće Europe 1988. prihvaća povelju regionalnih ili manjinskih jezika koja je dala doprinos takvim jezicima, ali i dopustila svakoj zemlji da radi s njima što ih je volja.

Dva ostala zaključka su vrijedna komentara. Prvi ima veze s tim koja bi jezična prava imigranti unutar zemlje trebali imati u eri rasprostranjene migracije motivirane raznolikim stvarima, ali unutar sistema države koji često izjednačava državljanstvo ili nacionalnost s jezikom i ponekad s etnicitetom. Nije iznenađujuće da je jezično pravo imigranata kontroverzno pitanje gotovo posvuda. Jedan pogled jest da se imigranti odriču prava na svoj jezik i svoju kulturu prilikom migriranja. Suprotan pogled jest taj da se nitko ne bi trebao odreći materinjeg jezika zbog takvog razloga, i da je to posebice vrijedno sažaljenja u svijetu u kojem se razvoj populacije ili ne potiče, npr. migracije u Ameriku u 19. st., ili nameće, npr. proganjanjem. UNESCO i Ujedinjeni narodi su proglasili da etničke grupe imaju pravo na zadržavanje svog jezika. No nije u potpunosti jasno da li imigrante u zemljama poput Sjedinjenih Država, Kanade i Australije, ili obitelji europskih "gastarbajtera" pokriva ta povelja. Autohtone populacije očito su, mada bi moglo biti neslaganja u tome tko sačinjava autohtonu grupu, raznolike, a ponekad i sudbonosne, u zemljama poput bivše Jugoslavije, Ruande i Burundija, i Šri Lanke naprimjer u nekim slučajevima.

Drugi zaključak obuhvaća identificiranje ispravne vrste činjenica koje ulaze u odluke planiranja. Planiranje mora biti temeljeno na dobrim informacijama, ali ponekad su određene vrste informacija koje ulaze u odluke o planiranju nedovoljno pouzdane. Popisivačelji stanovništva su, naprimjer, mogli imati znatnih poteškoća u određivanju tko govori koji jezik kada i u koju svrhu. Popis stanovništva u Indiji je uvijek imao ovaj problem. Razlozi su kompleksni, a sakupljači takvih informacija su mogli imati znatnih poteškoća u dobivanju odgovora čak i na jednostavna pitanja. Vi također dobivate različite odgovore ovisno o načinu na koji ste postavili pitanje. Koji je vaš materinji jezik? Koji ste jezik prvi naučili? Koje jezike govorite? Koje

<<

117

RONALD WARDHAUGH
Planiranje jezika

DISKREPANCIJA
SIJEČANJ 2008.
SVEZAK 9 | 13 BROJ

jezike govorite kod kuće? Koji jezik smatrate lakim? Govorite li španjolski (francuski) (njemački)? Itd. Štoviše, pitanja i odgovori mogu biti politički motivirani. Različiti odgovori su također predmet raznolike interpretacije.

Nadalje, lakše je izmamiti posebne vrste informacija u određenim trenucima nego u drugim trenucima. Za vrijeme II. svjetskog rata mnogi ljudi u Sjevernoj Americi odjednom potiskuju informacije koje se tiču ili njemačkog etniciteta ili bilo koje sposobnosti pričanja njemačkog jezika. Do 1960-ih i 1970-ih sposobnost govorenja španjolskog je bilo nešto na što si mogao biti ponosan u Sjedinjenim Državama, kao što je bilo i s francuskim u Kanadi. Nedavni kanadski popisi stanovništva pokazuju da se sve više i više ljudi izjašnjava bilingvalnima (engleski i francuski), no nije napravljena nikakva procjena takvih iskaza; izgleda da je dovoljno to što ih ljudi žele iskazati! Posljedično, uvijek trebamo pažljivo ulaziti u interpretaciju nejasnih podataka popisa stanovništva.

Pitanja postavljena u desetogodišnjem periodu također mogu proizvesti različite odgovore, djelomično zato što postoje kvantificirane promjene, ali također i zato što su se pojavile manje kvantificirane i više subjektivno psihološke promjene. Poseban primjer je takozvano “razotkrivanje” etniciteta u Sjedinjenim Državama u kasnom 20.st. Također, moramo zapamtiti da su aspekt planiranja jezika koje ne smijemo ignorirati i osjećaji koje ljudi imaju prema tome tko su, što govore i koja prava bi trebali imati. Takvi osjećaji su stvarni. Naprimjer, govornici kantonskog i mandarinskog kineskog inzistiraju na činjenici da govore istim jezikom iako lingvisti to poriču; takav osjećaj “jednakosti” je izrazito važan u planiranju jezika kao i lingvistička činjenica “raznolikosti”.

Različite situacije

U ovom odjeljku promotrit ćemo raznovrsnost lingvističkih situacija u svijetu da bismo vidjeli neke primjere jezičnog planiranja. U slijedećem odjeljku promotrit ćemo neke zemlje koje su odabrane jer pokazuju neke od mnoštva raznolikih problema s kojim se suočavaju zemlje uključene u jezično planiranje. Iako bi mnogi drugi primjeri mogli biti navedeni, odabrao sam ove jer ukazuju na određena pitanja. Bez sumnje bi i drugi primjeri mogli dobro poslužiti jer vjerojatno je točno da nigdje u svijetu ne postoji zemlja gdje se po pitanju jezika ili jezika ništa ne događa, bilo izravnom akcijom ili samo po sebi.

Francuska je dobar primjer zemlje koja ima jedinstven nacionalni jezik te čini malo ili nimalo za neki drugi jezik. Većina stanovnika jednostavno smatra da je francuski s pravom jezik Francuske. Konzekventno, drugi su jezici ignorirani, pa gotovo ne postoji nacionalni interes da se ustvrdi koliko ljudi govori provansalski ili bretonski jezik, niti da se učini bilo što u korist ili na štetu baskijskog. Isto tako, ukoliko naprimjer alžirska ili vijetnamska imigrantska grupa u Francuskoj želi sačuvati i njegovati svoj jezik, mora pokušati to učiniti u vlastitom vremenu i vlastitim resursima jer se pretpostavlja je da je francuski podesan jezik za poučavanje u školama (jedina velika iznimka je njemački koji se podučava u školama Alzasa). Situacija je tek malo drukčija od starih kolonijalnih dana kad se podrazumijevalo da je francuski jezik i nastavni program metropolitanske Francuske sasvim prikladan za poučavanje u srednjim školama u Alžiru ili Indokini (današnjem Vijetnamu) koje su pohađala sretnija lokalna djeca, koja su se mogla nadati višem obrazovanju u Francuskoj. Francuzi, naravno, nisu jedini koji smatraju svoju zemlju u biti jednojezičnom: Englezi ili Japanci na drugoj strani svijeta su isti po tom pitanju.

Susjedne Francuskoj su, u jednom smjeru višejezična Švicarska, s druge dvojezična Belgija na koju ćemo se ovom prilikom osvrnuti. Danas francuski i flamanski (nizozemski) koegzistiraju u nesigurnom primirju jer borba između ta dva jezika u Belgiji ima dugu povijest. Potkraj napoleonskih ratova, 1815. Francuzi koji su se dotad društveno i politički uspinjali ponovno potpadaju pod nizozemsku prevlast. Vilim Nizozemski promicao je nizozemske interese i jezik, a ograničavao vlast Francuza, tj. Valonaca. Bio je također izraziti kalvinist, pa su se 1830. i flamanski i valonski katolici pobunili i zadobili belgijsku neovisnost. Ipak religijsko jedinstvo između flamanskih i valonskih katolika ubrzo je popustilo pred jezičnim raskolom: jezik se u ovom slučaju pokazao kao jača razdvajajuća snaga nego što je religija bila kohezivna. Nova je država postala više orijentirana prema Francuskoj, a flamanski je protjeran iz vlade, prava, vojske, univerziteta i srednjih škola. Francuska je dominirala svim područjima, i tek su u dvadesetom stoljeću Flamanci, koji zapravo čine većinu stanovništva, uspjeli dobiti određenu jezičnu i društvenu jednakost. Današnja je jednakost međutim i dalje obojena sjećanjima na prošlu diskriminaciju zasnovanu na jeziku. Belgijanci su pokušali urediti svoje razlike razdvajajući jezik na teritorijalnoj osnovi i nazivajući Bruxelles dvojezičnim gradom, iako je očito da u njemu dominira francuski. Periodično, ipak jezične razlike izađu na površinu stvarajući tenzije između Valonaca i Fla-

<<

119

RONALD WARDHAUGH
Planiranje jezika

DISKREPANCIJA
SIJEČANJ 2008.
SVEZAK 9 | 13 BROJ

manaca, baš kao i u Kanadi (o čemu nešto kasnije).

U Španjolskoj je interesantno nedavno oživljavanje katalonskog. Katalonci su imali dugu i ponosnu povijest, tradicionalno se smatrajući naprednijim i uspješnijim od Kastiljanaca, neprekidno se uvjeravajući da nisu izrabljivani naprimjer revoltima iz 1640. i 1705. i izražavajući nezadovoljstvo lošom upravom koja je dovela do gubitka Kube početkom dvadesetog stoljeća. Ali katalonski, jezik koji slični na francuski koliko i na španjolski, bio je umirujući jezik već na kraju devetnaestog stoljeća, govorio se kao jedini jezik tek u selima i popuštajući pred kastiljanskim čak i u Barceloni. Međutim, grupa pjesnika i intelektualaca uspjela je početkom dvadesetog stoljeća oživjeti jezik zajedno s pokretom koji je promovirao katalonski nacionalizam. Kad je pokret 1923. propao, započela je era represije koja je vodila do daljnje reforme pokreta kulminirajući uspostavljanjem Republike Španjolske i Španjolskim građanskim ratom kao posljedicom. Katalonija je strahovito propatila za vrijeme građanskog rata. Jedan od rezultata rata bilo je ponovno potiskivanje Katalonaca, koje je završilo tek nakon Francove smrti, obnavljanjem demokratskog sistema vladanja.

Zahvaljujući dekretu kralja Juana Carlosa, danas je opet moguće moliti se ili educirati na katalonskom i koristiti taj jezik slobodno, bez opasnosti bivanja proglašenim neloyalnim. Slična su prava dobili Baski, još jedna grupa proganjana zbog jezika u Francovo vrijeme. Katalonci su ponovno zadobili status koji su uživali ranije na Španjolskom poluotoku, a Baski također uživaju status koji im je dugo bio uskraćen. Postoje čak i dokazi o odustajanju od bilo kakve vrste isključivosti katalonskog u Kataloniji. O'Donnell (1996) izvještava da se mnogi Katalonci plaše da su nedavne promjene otišle predaleko: oni su sretni što mogu govoriti katalonski bez ograničenja, ali također žele održati kastiljanski jezik i njegovu širu španjolsku povezanost.

Turska je dobar primjer vrlo promišljenog jezičnog planiranja, a u svrhu brzog postizanja određenih nacionalnih ciljeva. Kad je Kemal Ataturk (ata "otac"), "otac Turaka" uspostavio modernu republiku Tursku suočio se sa zadatkom moderniziranja jezika. Turski nije imao vokabular za suvremenu znanost i tehnologiju, pisan je neprikladnom arapskom ortografijom i pod jakim utjecajem arapskog i perzijskog. Ataturk je 1928. preuzeo latinicu za novi moderni turski. To je učinkovito odvojilo Turke od islamske prošlosti te usmjerilo njihovu pozornost na turske korijene i budućnost Turaka u modernom svijetu. Budući da je samo 10% populacije bilo pismeno, nije bilo maso-

>>

120

RONALD WARDHAUGH
Planiranje jezika

DISKREPANCIJA
SIJEČANJ 2008.
SVEZAK 9 | 13 BROJ

vnog protivljenja promjenama. Bilo je moguće gotovo koristiti novo pismo u koracima poduzetim da se poveća broj pismenih stanovnika u zemlji.

Ataturk je 1938. poduzeo novi odmak od arapskog i perzijskog u razvoju novog vokabulara u skladu s potrebama razvoja znanosti i tehnologije. Razvijena je “teorija jezika sunca” koja je tvrdila da je turski materinji jezik svijeta, te da, kad bi turski pozajmljivao od drugih jezika, zapravo bi samo uzimao natrag ono što mu je već pripadalo. Pokušaji da se pročisti jezik bili su neuspješni, i današnji je turski pun posuđenica iz engleskog, francuskog i drugih europskih jezika. Planiranje korpusa bilo je ipak veoma učinkovito u modernoj Turskoj.

U bivšem Sovjetskom Savezu bilo je puno slučajeva planiranja jezika, počevši od samog osnutka države, iako ne potpuno koherentnog ili konzistentnog. Jedna od najvažnijih strategija bila je rusifikacija. Nepotrebno je i reći da u državi golemoj poput Sovjetskog Saveza, sastavljenoj od približno stotinu različitih nacionalnosti, svake sa svojim jezikom ili varijantom jezika. Bilo je nekoliko različitih aspekata takve strategije. Jedna od njih bila je podizanje regionalnih i lokalnih dijalekata na status “jezika”, strategija “zavadi, pa vladaj”. Cilj takve strategije bio je spriječiti formiranje velikih jezičnih blokova kao i omogućiti središnjoj vladi da insistira da se ruski koristi kao *lingua franca*. To je također dovelo do cvjetanja brojnih jezika u Sovjetskom Savezu.

Uz to, ćirilica se proširila na gotovo sve jezike u Sovjetskom Savezu. Takva ortografija pomogla je odsjeći muslimane središnje Azije od veze s arapskim, turskim i perzijskim utjecajima. Ipak, 1930-ih su dobili latinično pismo, ali Ataturkova latinizacija zaprijetila je da će učiniti turski svijet dostupnim sovjetima središnje Azije. Stoga je latinica napuštena 1940., nametnuta je ćirilica i namjerno se pokušavalo napraviti što je moguće više razlika među jezicima tog područja (naprimjer, razvijajući posebna ćirilična slova za lokalni izgovor) kao dio strategije “zavadi, pa vladaj”. Rusifikacija je također nalagala lokalnim jezicima Sovjetskog Saveza da posude riječi iz ruskog kad je za tim bilo potrebe. Migracije naroda, ne nužno dobrovoljne, također su proširile ruski po cijeloj zemlji, naprimjer u Kazahstan gdje su Kazahstanci postali manjina te u baltičke države, naročito Latviju i Estoniju.

I dok su mnogi lokalni i regionalni jezici aktivno poticani u Sovjetskom Savezu da bi ruski mogao postati *lingua franca*, određenom broju jezika uskraćena je potpora, naprimjer arapskom, hebrejskom i njemačkom,

<<

121

RONALD WARDHAUGH
Planiranje jezika

DISKREPANCIJA
SIJEČANJ 2008.
SVEŽAK 9 | 13 BROJ

budući da je procijenjeno da nije u interesu države podržavati te jezike. Ruski je također promican kao univerzalni drugi jezik i jezik za podučavanje u školama. Ipak, u nekim područjima poput Gruzije, Armenije, Azerbejdžana i Baltičkih zemalja postojao je otpor.

>>

122

RONALD WARDHAUGH
Planiranje jezika

DISKREPANCIJA
SIJEČANJ 2008.
SVEZAK 9 | 13 BROJ

U vrijeme raspada Sovjetskog Saveza krajem 1980-ih takve su strategije imale zanimljive posljedice. Unutarnja organizacija Sovjetskog Saveza po republikama konstruirana je ponajprije na osnovu jezika i etniciteta. Stoga je i podjela bila takva. Naprimjer, Ukrajina je, iako su i jezik i država bili jako rusificirani, postala zasebna država. Baltičke republike Estonija, Latvija i Litva također su pošle svojim putem. Moldavija je postala Moldova, a moldavski jezik konačno prepoznat kao ono što i jeste, rumunjski, i preimenovan je u moldavsko-rumunjski. Gruzija, Armenija i Kazahstan su se također odvojili i proglasili gruzijski, armenski i kazahstanski kao nacionalne jezike, iako su u slučaju Kazahstana samo 40% populacije Kazahstanci, a 37% su Rusi. Republike u kojima se govori turski, namjerne kreacije Sovjetskog Saveza, također su se odvojile i njihov je osnovni lingvistički problem postao koliko se blisko trebaju identificirati s turskim jezikom. Napuštanje ćirilicnog i usvajanje latiničnog radije nego arapsko-perzijskog indicira blisku, ali sekularnu vezu spram turskog.

Finska je blizak, i katkad neugodan susjed Rusije i Švedske. U devetnaestom stoljeću Finci su razvili jezik da bi ga razlikovali od ruskog i švedskog pretvarajući ono što je zapravo bilo nepisani i govoreni jezik u jezik sa sustavom pisanja, književnošću i cjelokupnom mnogostrukošću upotreba koje označavaju standardni jezik. Ovakvo planiranje korpusa dalo im je zaseban jezik i pojačalo razlike koje su osjećali da postoje između finskog te ruskog i švedskog, razlike još više naglašene činjenicom da finski pripada sasvim različitoj jezičnoj obitelji (ugro-finski) od druga dva jezika (indo-europski).

Općenito govoreći, možemo primijetiti da postoji uočljiva razlika u 20. st. kada su s jedne strane staroeuropska i centralnoazijska carstva srušena, a s druge strane oslabljene imperijalne veze u južnoj i jugoistočnoj Aziji te Africi. Kada su se austrougarska, ruska i otomanska carstva raspala, došlo je do ustanovljavanja nacionalnih država koje su se prvenstveno temeljile na jeziku s ciljem stvaranja novih granica. Ta nova raspodjela granica nije odgovarala svima. Ispostavilo se da mnoge bivše manjine, kada su postigle političko priznanje kao nacionalne države, nisu ništa tolerantnije prema manjim „zatečenim“ jezičnim grupama od njihovih, sada bivših, represora.

Kada je europski imperijalizam napokon uklonjen iz Azije i Afrike, tamo nije bilo takvih novih raspodjela političkih granica. Kad su bivše kolonije, često neobični spojevi različitih jezika i etničkih grupa, postale neovisne države, više su pažnje polagale na podrijetlo, nego na jezik i etnicitet, osim u nekoliko slučajeva kao što je Biafrino neuspješno otcjepljenje od Nigerije i Katange od Zaira. Mnoge od novonastalih država nemaju zajednički jezik i etnicitet te obiluju unutarnjim lingvističkim i etničkim rivalstvom. Tako otežavaju nacionalno planiranje i konsenzus.

Važna posljedica toga je činjenica da su nove države Afrike i Azije mnogojezične, a kao rezultat svoje povijesti imaju elite koje govore europske jezike kao što su engleski ili francuski. Ne samo da ti europski jezici služe kao interni radni jezici nego se smatraju i jezicima mobilnosti. Oni potiču lokalnu lojalnost dok istovremeno otvaraju put ka svijetu izvan same države. Nije vjerojatno da će, u ovakvim okolnostima, ti vanjski jezici nestati. Veća je mogućnost da će se nastaviti koristiti te da će oni koji ga upotrebljavaju lakše doći do vodećih pozicija.

Pokušava se pronaći "neutralan" jezik odnosno jezik koji nije engleski i koji ne daje prednost ni jednoj grupi. Kenijski je predsjednik Kenyatta 1974. donio odluku kojom svahili postaje službeni jezik države, jezik nacionalnog jedinstva unatoč tome što većina Kenijaca nije govorila tim jezikom, što to nije bio jezik glavnog grada Nairobija, što je većina onih koji se služe njime govorila u različitim dijalektima ili vrlo slabo te unatoč tome što se u višim instancama vlade bolje govorio engleski. I engleski i svahili ostali su službeni jezici u Keniji. Svahili je odabran između raznih lokalnih jezika kao neutralni jezik, a isto se dogodilo i u Tanzaniji unatoč tome što postoje stotine autohtonih jezika. Ipak, u Tanzaniji je svahili bio rašireniji jer se koristio kao jezik trgovine na obali te u glavnom gradu, Dar es Saalamu. Posljedica dekreta iz 1974. godine je ta da se svahili koristi puno više nego što se koristio ranije. Ipak, nema govora o tome da je zamijenio engleski u onim područjima u kojima se engleski koristio i prije.

Iako je upotreba svahilija u Keniji postala stvar nacionalnog ponosa, to ne znači da se u nekim sferama ne stvara otpor. Jedna od posljedica je ta što su Kenijci stvorili svoju vlastitu verziju svahilija ili čak nekoliko njih. Kao i Tanzanijci, prema onima kojima je svahili materinji jezik, Kenijci govore "loš" svahili. Kenijska i tanzanijska varijanta se također razlikuju međusobno. Nacionalni ponos mogao bi prouzročiti još jaču diferencijaciju. Kenijska ver-

<<

123

RONALD WARDHAUGH
Planiranje jezika

DISKREPANCIJA
SIJEČANJ 2008.
SVEŽAK 9 | 13 BROJ

>>

124

RONALD WARDHAUGH
Planiranje jezika

DISKREPANCIJA
SIJEČANJ 2008.
SVEZAK 9 | 13 BROJ

zija svahilija postaje drukčija od originalne obalne verzije na kojoj se temelji te od tanzanijske verzije. Tanzanijska verzija je standardizirana na zanzibarском govoru, dok je kenijska verzija standardizirana na mombaškom. Trenutno, Tanzanija je više napredovala od Kenije po pitanju upotrebe svahilija. No, bilo kako bilo, za potpunu socijalnu mobilnost od građana se zahtijeva poznavanje i engleskog i svahilija i jednog ili više lokalnih narječja budući da je svako od njih primjereno za različite prigode.

Indija je također jedna od zemalja koja se suočava sa sličnim problemom. U ovom je slučaju rješenje problema promoviranje hindi jezika kao službenog koji doprinosi ujedinjenju države. No, više od deset drugih jezika, uključujući i sanskrt, prepoznati su kao službeni jezici u ustavu. Ipak, postoji nekoliko ozbiljnih prepreka za širenje hindija u Indiji. Postoji zabrinjavajuća razlika između pisanog hindija i različitih regionalnih i lokalnih govornih varijanti. Ghandi je htio naglasiti važnost hindija tako što je popularni govor uzeo kao most između pisanih i kolokvijalnih različitosti te s namjerom unificiranja regije. U pokušaju da prebrodi poteškoće, indijska je vlada osnovala nekoliko timova s ciljem stvaranja znanstvene terminologije, glosarija, rječnika i enciklopedija. Napredak se sastojao u tome što su oni kojima je bio povjeren taj zadatak (najčešće hinduska elita), slijedili politiku “sanskritizacije” u pokušajima da očiste hindi od engleskog te da diferenciraju hindi od urdua (oblik koji koriste Muslimani u Pakistanu). Rezultati su bili posebno uočljivi u pisanom hindiju koji se razvio puno više od kolokvijalnih varijeteta. Postojao je period nezadovoljstva trenutnim stanjem (Gumperz, 1971:146-147). To je, naprimjer, bilo nezadovoljstvo činjenicom da se hindi uči na isti način kao što se tradicionalno učio sanskrt.

Lingvistička je situacija u Indiji danas komplicirana na način na koji nije bila za vrijeme podjele subkontinenta na Indiju i Pakistan (i kasnije na treću državu – Bangladeš). Indija je postala unitarna država. Bilo kako bilo, lokalna opozicija toj centralizaciji bila je jaka i zemlja je ubrzo reorganizirana u države među kojima je prva bila Andhra, 1953., s govornicima jezika telugu. Danas indijska vlada djeluje na dvije razine. Prva je centralna vlada u New Delhiju koja se brine za zajedničke interese, a druga je na razini država na kojoj se vlade svake države brinu za državne interese na jeziku određene države, a ne na hindiju ili engleskom kao što to radi centralna vlada.

Brzina kojom se hindi može širiti kao nacionalni jezik je određena davanjem nezasluzene prednosti sjevernim Indijcima u odnosu na Indijce iz

ostalih dijelova države. Taj je osjećaj vrlo jak u južnoj Indiji gdje se govori nekoliko različitih "dravidskih" jezika. U prilog tome, engleski i dalje nudi neke prednosti. Njegova se upotreba proširila u višim socijalnim slojevima u područjima bivšeg imperijalnog režima. Danas se engleski može promatrati kao prilično neutralan iako njegova upotreba može biti nepoželjna na službenoj razini gdje se smatra samo kao "dodatni" jezik (Inglehart, Woodwart, 1967.). Engleski se koristi na višim sudovima, kao jezik parlamentarnih dvoboja, kao preferirani jezik na fakultetima i u znanstvenim publikacijama. Iako se hindi promovira kao unificirani jezik u Indiji, mnogi Indijci smatraju da takva promocija djeluje ili nauštrb drugih jezika kojima se služe ili kao niz religijskih uvjerenja ili kao prilika da se usvoji svjetski jezik kao što je engleski. Planiranje jezika u Indiji povjereno je elitama. Mase, čije su potrebe aktualnije, su neutjecajne. Kao i svako drugo planiranje u Indiji, čini se da se i ovo hrva s poteškoćama, opasnostima i nepredvidljivim posljedicama.

Napokon, ako se ponovno vratimo na zemlje engleskog govornog područja ili na zemlje za koje se smatra da su duboko povezane s engleskim možemo vidjeti kako se i tu suočavamo s velikim problemima vezanim uz jezik. Planiranje jezika je postao ozbiljan posao u SAD-u zadnjih nekoliko godina. To se dogodilo zbog postojanja velikog broja autohtonog stanovništva koje govori španjolski te zbog kontinuirane imigracije u zemlju. Nedavnim popisom stanovništva utvrđeno je da jednom od šest Amerikanaca engleski nije materinji jezik i da je većina tih Amerikanaca rođena u SAD-u. Španjolski je daleko najrašireniji jezik u toj skupini, no brojni su i govornici njemačkog, talijanskog i francuskog. Od nedavno se toj grupi jezika sve više priključuju jezici iz Azije i s Bliskog Istoka.

Ne samo da engleski nije materinji jezik velikog broja stanovnika SAD-a, već ga mnogi ne govore uopće ili s poteškoćama. Očito je da SAD obiluju različitim jezicima, no i dalje se forsira tradicionalna asimilacijska politika. Engleski je po mnogočemu jezik "mainstreama". Iako su jezici, kao što je španjolski, vrlo rašireni u određenim područjima i tamo imaju službeno odobrenje, to je samo zbog pragmatičnih razloga. Zanimljivo je uočiti da je Puerto Rico 1993. godine kao službeni jezik Commonwealtha ponovno proglasio engleski nakon što je od 1991. španjolski bio službeni. Engleski je postao dio portorikanskog identiteta (Morris, 1996.; Valez, Schweers, 1993.).

Fishman naglašava da Amerikanci engleski jezik smatraju prvenstveno kao nešto što koriste, a ne nešto na što će biti ponosni. Nadalje, takav je stav

<<

125

RONALD WARDHAUGH
Planiranje jezika

DISKREPANCIJA
SIJEČANJ 2008.
SVEŽAK 9 | 13 BROJ

>>

126

RONALD WARDHAUGH
Planiranje jezika

DISKREPANCIJA
SIJEČANJ 2008.
SVEZAK 9 | 13 BROJ

raširen i prema drugim jezicima. Posljedica toga je vrlo mala količina truda koja se ulaže u očuvanje ostalih jezika. Fishman primjećuje: “Dosad najveće američko lingvističko ulaganje bila je anglikacija milijuna imigranata i urođenika koji govore nekim drugim jezikom.” Dvojezična edukacija je po Fishmanu prvenstveno čin anglikacije neengleskih govornika što se svodi na činjenicu da je edukacija ustvari čin protiv dvojezičnosti. On je promatra kao nešto što dijeli SAD, slično kao i “kvebekizacija” ili “balkanizacija”. Postoji tzv. tranzicijska edukacija osmišljena za one koji ne govore engleski. Kako Fishman kaže, održavanje jezika nije dio javne politike u SAD-u jer se rijetko prepoznaje kao stvar javnog interesa kada se smatra razdvajackim i nekompatibilnim s napretkom, modernosti i učinkovitošću.

SAD zapravo nema službeni jezik, no postoji pokret Kongresa s ciljem ustavnog proglašenja engleskog kao službenog jezika. Mnoge države su dale poticaj toj legislativi tako što su engleskom pridale službeni status. Pobornici tog pokreta vjeruju da širenje neengleskih jezika, pogotovo španjolskog, stvara jednu vrstu unutarnje prijetnje. Zagovornici su, u svrhu argumenata za službenu jednojezičnost SAD-a, naveli Kanadu kao primjer zemlje u kojoj dvojezičnost ne funkcionira. Tim istim zagovornicima, čini se, nije zasmetala činjenica da je Kanadu dvojezičnost po mnogočemu spasila i to što te dvije zemlje imaju potpuno različite povijesne pozadine. Ono što možemo vidjeti je da u SAD-u raste svijest mnogojezičnosti zemlje te da se mora pokušati ili još više ukazati na to ili raditi na tome da se to promijeni. Bilo kako bilo, za obje će odluke biti potrebno izdvojiti obećana sredstva iz javnog fonda. Zbog toga je planiranje neophodno jer bi u protivnom moglo doći do pogoršanja postojećih problema umjesto njihovog rješavanja.

Literatura

COBARRUBIAS, J. (1983). *Progress in Language Planning: International Perspectives*, The Hague: Mouton Publishers

DEUTSCH, K. W. (1968). *The Trend of European Nationalism - the Language Aspekt* u Fishman, J.A. (ur.), *Readings in Sociology of Language*, The Hague: Mouton.

FERGUSON, C. A., S. B. HEATH (1981). *Language in the United States*, Cambridge: Cambridge University Press.

FISHMAN, J. A. (1966). *Language Loyalty in the United States*, The Hague: Mouton.

FISHMAN, J. A. (ur.) (1968). *Readings in Sociology of Language*, The Hague: Mouton.

FISHMAN, J. A., C. A. FERGUSON, J. DAS GUPTA (ur.) (1968). *Language Problems of Developing Nations* New York: John Wiley.

GUMPERZ, J. J. (1971). *Language in Social Groups*, Stanford: Stanford University Press.

INGLEHART, R. F., M. WOODWARD (1967). *Language Conflicts and Political Community*, *Comparative Studies in Society and History*, 10:27-45.

KLOSS, H. (1968). *Notes Concerning a Language-Nation Typology* u Fishman, Ferguson, Das Gupta (ur.), *Language Problems of Developing Nations*, New York: John Wiley

MORRIS, N. (1996). *Language Identity in Twentieth Century Puerto Rico*, *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 17(1):17-32.

O'DONNELL, P. E. (1996). "I'm Catalan but I'm not a Fanatic": *Shifting Tides in Catalan Opinion*, *Language Problems and Language Planning*, 20(1):44-52.

PARAKRAMA, A. (1995). *De-Hegemonizing Language Standards: Learning from (Post)Colonial Englishes about English*, New York: St Martin's Press

PHILLIPSON, R. (1992). *Linguistic Imperialism*, Oxford: Oxford University Press

VELEZ, J. A., C. W. SCHWEERS (1993). *A.U.S. Colony at a Linguistic Crossroads: The Decision to Make Spanish the Official Language of Puerto Rico*. *Language Problems and Language Planning*, 17(2):117-139.

VELTMAN, C. (1983). *Language Shift in the United States*, Berlin: Mouton Publishers.

WAGGONER, D. (1981). *Statistics on Language Use* u Ferguson i Heath (ur.), *Language in the United States*, Cambridge: Cambridge University Press.

WEINSTEIN, B. (1980). *Language Planning in Francophone Africa*, *Language Problems and Language Planning*, 4(1):55-77.

<<

127

RONALD WARDHAUGH
Planiranje jezika

DISKREPANCIJA
SIJEČANJ 2008.

SVEZAK 9 | 13 BROJ